

طرح ملی احیای آثار ابن سینا

موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران

سابقه انجام طرح در ایران و سایر کشورها

تصحیح انتقادی آثار ابن سینا در سال ۱۳۸۷ به صورت کلان طرح در مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران آغاز به کار کرده است. پیش از آن، در ایران، متأسفانه نه تنها تلاش بایسته و درخور شأن ابن سینا به منظور تصحیح و نشر آثار فلسفی و حکمی او صورت نگرفته بود بلکه حتی در مجموعه کتاب‌شناختی این حکیم عالیقدر نیز در قرن اخیر افرادی چون عثمان ارگین و جورج شحاته قنواتی بر محققان ایرانی پیشی گرفته بودند، فهرست مصنفات بوعلی که به برکت تلاش مرحوم دکتر یحیی مهدوی فراهم آمده است تا سالیان متمادی از جامعیت برخوردار بود.

مراحل اصلی طرح

گام نخست: شناسایی و تهیه نسخه‌ها

در این مرحله پس از اولویت‌بندی آثار به گردآوری و تهیه نسخه از طریق فهرست کتابخانه‌های گوناگون که در سالهای اخیر انتشار یافته است، پرداخته می‌شود. (در ایران دنا و فنخا، و در سطح بین‌المللی هم فهرستهای متعددی منتشر شده است یا در وبسایت کتابخانه‌ها به صورت آنلاین نشر یافته است.)

گام دوم: تصحیح

در این مرحله متناسب با هر اثر مصحح مناسب شناسایی شده و به شورای علمی ابن سینا معرفی می‌گردد و پس از تایید شورا اثر مربوط جهت تصحیح در اختیار مصحح قرار می‌گیرد.

گام سوم: ویرایش

در این مرحله اثر به کمک ویراستار اصلاح و بازبینی می‌شود.

گام سوم: آماده سازی برای چاپ

این مرحله شامل حروف‌نگاری، نمونه‌خوانی، طرح جلد، نوع قطع کتاب و چاپ اثر است.

دستاوردهای طرح:

۱- ارائه منابع اصلی جهت مطالعه و پژوهش در باب آراء و اندیشه‌های ابن سینا متون معتبر و قابل استناد به شیوه علمی - انتقادی

کتاب:

تا کنون سه کتاب تعلیقات در سال ۱۳۹۱، المباحثات و المختصر الاوسط در سال ۱۳۹۶ منتشر شده است. اثر اول، اثر برگزیده سی و یکمین دوره کتاب سال (۱۳۹۲) و دو اثر بعدی به عنوان اثر شایسته تقدیر برگزیده شدند.

ابوعلی حسین بن عبداللہ
ابن سینا

التعلیقات

مقدمہ، تحقیق و تصحیح
سید حسین موسویان

مجموعہ آثار

۱

التعلیقات/ سید حسین موسویان/ ۱۳۹۱

مجله شماره ۲

ابوعلی حسین بن عبدالله
ابن سینا

المباحثات

مقدمه و تصحیح
محسن بیدارفر

المباحثات / محسن بیدارفر / ۱۳۹۶

بمطبعة
٣

ابو علي حسين بن عبدالله

ابن سينا

المختصر الأوسط

في المنطق

مقدمه و تصحيح
سيد محمود يوسف ثانيا

المختصر الاوسط / سيد محمود يوسف ثانيا / ١٣٩٦

مقاله:

علاوه بر کتاب تصحيح برخى از آثار ابن سينا به صورت مقاله به چاپ رسیده است:

_ تصحيح رساله اقسام الحكمة / ۱۳۸۷

_ تصحيح انتقادى رساله نكت المنطق / ۱۳۸۸

_ تصحيح رساله إلى صديق فى إبطال ما نسب إليه فى الخطب / ۱۳۸۹

_ تصحيح رساله فى الأرزاق / ۱۳۸۹

_ خطبة توحيديه ابن سينا / ۱۳۹۰

_ تصحيح انتقادى رساله منسوب به ابن سينا انفساخ الصور الموجودة... / ۱۳۹۱

ابن‌سینا و طبقه‌بندی حکمت

تحلیل، تحقیق و تصحیح

رسالة أقسام الحكمة

محسن کدیور

چکیده:

یکی از آثار مسلم الانتساب ابوعلی حسین بن عبدالله بن‌سینا (۳۷۰-۴۲۸) «رسالة أقسام الحكمة» (تقسیم الحكمة، اقسام العلوم العقلیه) است که احتمالاً بین سالهای ۳۹۲ تا ۴۱۲ نگاشته شده است. این رساله از یک مقدمه، ۱۱ فصل و یک خاتمه تشکیل شده است. ابن‌سینا در این رساله ۱۵ علم طبیعی، ۱۵ علم ریاضی، ۷ علم الهی، ۳ علم در حکمت عملی، و ۹ علم منطقی و در مجموع ۴۹ علم اصلی و فرعی حکمی را به اختصار معرفی کرده و به مهمترین کتب مرجع هر رشته نیز اشاره کرده است. در این رساله عناوین ۲۰ کتاب ارسطو، و کثیری از افلاطون، اقلیدس، بروسن و فرفوروس آمده است. مفاد این رساله در دیگر آثار ابن‌سینا از قبیل مدخل منطقی و الهیات الشفاء، دانشنامه علائق، عیون الحكمة و حکمة التشریحین به نحوی دنبال و تکمیل شده است. هر چند این رساله مشروح‌ترین اثر ابن‌سینا در موضوع طبقه‌بندی علوم و تقسیم حکمت است.

طبقه‌بندی حکمت از سوی ابن‌سینا در این رساله متخذ از میراث ارسطویی است. استخوان‌بندی تقسیم حکمت به نظری و عملی، و تقسیم ثلاثی هر يك، در دوران اسلامی در دو رساله «التنبيه على سبيل السعادة» و «ما ينبغي ان يقدم قبل

تحقیق و تصحیح انتقادی رساله

نکت المنطق

اثر ابن سینا

سید حسین موسویان^۱

چکیده

رساله نکت المنطق یکی از آثار منطقی کوتاه و نکته‌دار ابن سینا است که تاکنون به چاپ نرسیده و تنها در حدود نیمی از آن که بی غلط هم نیست - در حاشیه کتاب شرح الهدایة الی التیرویة نوشته ملاصدرا به صورت چاپ سنگی منتشر شده است. تصحیح تحقیقی این رساله بر پایه سه نسخه موجود در کتابخانه‌های استانبول، یک نسخه از کتابخانه مجلس سنا و نیمه پادشده در چاپ سنگی انجام گرفته است.

برخی از ویژگی‌های این رساله در سنجش با دیگر آثار مهم منطقی شیخ بدین قرار است: اولویت و تقدم بخشیدن به مباحث «تصدیقات» بر مباحث «تصورات»؛ دسته‌بندی جامع احکام قوای چهارگانه آدمی در عین ایجاز؛ تعریف متفاوت برای «قضیه» و دسته‌بندی قضایا از آغاز به سه دسته «حملی»، «متصل» و «متفصل»؛ بدون کاربرد واژه «شرطی»؛ و مختص دانستن قضایای «شخصی» به قضایای حملی.

کلیدواژه‌ها: ابن سینا، منطق، تصور، تصدیق، حکم، قضیه، قیاس.

۱. عضو هیأت علمی مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران s.h.mousavian@gmail.com

تصحیح

رساله إلى صديق في إبطال ما نسب إليه في الخطاب

از نامه‌های مهم ابن‌سینا

مجتبی حسینی*

... أن «البريء» جريءٌ، وأن «الكذّاب» لا جرّةَ لِسِيلِهِ؛ وأن «الباطل»
لا نهارَ لَيْلِهِ؛ والمعولُ قاعدةٌ – للتّمييز – بمرصّد.
... که «بی‌گناه» دلیر است؛ و سبیل «دروغ» جرمان ندارد؛ و
سب «باطل» روز ندارد؛ و خرده‌ها برای تمییز در کمین نشسته‌اند.

مقدمه مصحح

در مقدمه لازم است به چند مطلب مختصر اشاره شود:

۱- انتساب رساله به ابن‌سینا

به‌نظر مصحح، ملاحظات صحیح انتساب آن را به ابن‌سینا تأیید می‌کند:

* عضو هیأت علمی موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران.

Email: nhabibi@ut.ac.ir

رسالة في الأرزاق

تصحیح
نجفقلی حبیبی*

رسالة في الأرزاق یکی از رسائل ابن سینا است که آن را در منابع مربوط به ابن سینا از او دانسته‌اند و حدود بیست نسخه از آن در کتابخانه‌ها شناسایی شده‌است. و تردیدی در صحت انتساب آن به ابن سینا مشاهده نشده‌است.

نام رساله

در نسخه‌های ص و ث رسالة في الأرزاق نامیده شده که علی‌القاعده از موضوع آن که بحث در ارزاق است، برگرفته‌است. اما، در نسخه م رسالة في اللطف الحفی نامیده شده‌است که از عبارت اول رساله برگرفته‌است که چنین است: «إن كثيراً ممن لم يستطع النظر في الشأن الحفی من لطف حکمة الله تعالى». هم‌چنین با نام تقدیر الأرزاق و رسالة في وجود العدل في المخلوقات نیز خوانده شده‌است. در هر حال مشخص است که نام از خود ابن سینا نیست.

سبب نگارش آن

در باب سبب نوشتن این رساله، در نسخه ص آن را گزارش گفت‌وگوی بین يك جدلی با ابن سینا توصیف کرده^۱ که ابن سینا ماحصل آن را در این رساله توضیح داده‌است.

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

خطبه توحیدیه ابن سینا و ترجمه آن از حکیم عمر خیام

تصحیح و مقدمه
نجفقلی حبیبی*

چکیده

ابن سینا (۳۷۰ — ۴۲۸) در این خطبه کوتاه، فشرده دیدگاه فلسفی خود را در باب ذات اقدس خدای متعال، امکان‌ناپذیری اطلاق مقولات بر او، صفات او، ارکان نظام هستی، ترتیب موجودات، حکمت خلقت، جایگاه انسان و فیض و هدایت الهی بیان کرده است. کلیدواژه: ابن سینا، رساله خطبه توحیدیه، تخریج خداوند، ترتیب موجودات، حکمت خلقت، جایگاه انسان، حکیم عمر خیام، مسعودی مروزی.

Email: nhabibi@ut.ac.ir

* عضو هیئت علمی دانشگاه تهران.

تاریخ دریافت: ۹۱/۳/۲۲

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۱/۴/۱۵

تحقیق و تصحیح انتقادی رساله منسوب به ابن سینا

انفاسخ الصور الموجودة في النفس المخالفة للحق عن النفس البشرية بعد الموت

حسن ابراهیمی*
محمد جعفر حیدری**

چکیده

رساله *انفاسخ الصور الموجودة في النفس المخالفة للحق عن النفس البشرية بعد الموت*، یکی از آثار کوتاه فلسفی منسوب به ابن سیناست که تاکنون فقط یک بار در جلد اول کتاب حکمت یوعلی سینا به چاپ رسیده است. این رساله درباره صور مخالف با حق است که در نفس وجود دارند. در این رساله دو مسأله مطرح می‌شود؛ مسأله اول اینکه آیا این صور تنها متخیله هستند یا علاوه بر آن، معقوله نیز هستند؟ و مسأله دوم اینکه آیا این صور مخالف با حق، پس از مرگ، از نفس انسان جدا می‌شوند یا برای همیشه در نفس انسان باقی می‌مانند؟ مؤلف رساله ابتدا ثابت می‌کند که این صور علاوه بر متخیله بودن، معقوله نیز هستند و سپس ثابت می‌کند که پس از مرگ، این صور از نفس انسان جدا شده و مضمحل می‌گردند. تصحیح تحقیقی این رساله بر پایه پنج نسخه موجود در کتابخانه‌های احمد ثالث و نور عثمانیه در ترکیه، کتابخانه پترمن در آلمان، کتابخانه آیت‌الله گلپایگانی در قم، و کتابخانه دانشگاه تهران انجام گرفته است.

واژه‌های کلیدی: ابن سینا، انفاسخ صور، نفس، متخیله، معقوله.

*استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه تهران؛ رایانامه: ebrahimi110@yahoo.com
**استادیار دانشگاه پیام نور، واحد آبیکه؛ رایانامه: mohammadjafarh@yahoo.com

۲- استفاده محققان و اساتید داخلی و خارجی در تحقیق و تدریس از متون تصحیح شده به شیوه علمی - انتقادی (تدریس دکتر دینانی از سال ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۸ در مؤسسه و نیز تدریس استاد مصطفوی در تهران)

۳- ترویج فرهنگ تصحیح متون فلسفی و منابع اصیل. (برگزاری همایش ابن سینا در متن آثارش / تابستان ۱۳۹۶)

۴- تربیت نسل جوان (دانشجوی دکتری) برای فنّ تصحیح متون و آموزش روش علمی تصحیح به آنها

– حسین حمداللهی: تصحیح عیون الحکمه

– مرضیه رمضانی: تصحیح رساله اضحویه

– مریم خوش مهر: تصحیح أسئله و أجوبه

– حامد هاشمی: مبدأ و معاد

۵- تهیه فهرست کامل نسخه‌های خطی مصنفات ابن سینا

پژوهشهای بین المللی:

پژوهشهای زیادی در خارج از ایران صورت گرفته است که این امر ضرورت پژوهشهای داخلی را هرچه بیشتر مشخص می کند.

_ *Avicenna's De Anima in the Latin west*/ Hasse. Dag Nikolaus/ Warburg Institute/
2000

_ *Avicenna and his heritage*/ Janssens, Jules.L/ Leuven University press/ 2002

_ *The making of the Avicennan tradition*/ Reisman, David Colum/ Brill/ 2002

_ *Avicenna's metaphysics in context*/ wisnovsky, Robert/ Cornell University Press/
2003

-
- _ ***Interpreting Avicenna: Science and philosophy***/ Brill/ 2004
  - _ ***Avicenna: Muslim physician and Philosopher of the Eleventh century***
Aisha khan/ Rosen Pub Group/ 2005
  - _ ***Isaretler ve Tenbihler***/ Litera Yayincilik/ 2005
  - _ ***Ikinci Analitider: Byrhan***/ Litera Yayincilik/ 2006
  - _ ***Chance and determinism in Avicenna and Averroes***/ Belo, Catrina/ Brill/
2007
  - _ ***Avicenna and Subjectivity***/ Kaukua, Jari/ University of Jyaskyla/ 2007
  - _ ***The physics of the healing***/ Brigham young university press/ 2009
  - _ ***Avicenna and his legacy***/ Longerman, Y.T/ Brepols/ 2009
  - _ ***Kategoriler Mekulat***/ Litera Yayincilik/ 2010

- _ ***Avicenna***/ McGinnis, Jon/ Oxford University Press/ 2010
- _ ***Ibn sina: A Concise Life***/ Edoardo, Albert/ Kube publishing Ltd/ 2013
- _ ***Avicenna's Medicine***/ Abu Asab, Munes/ Healing Art Press/ 2013
- _ ***Ibn sina's Remarks and admonitions***/ Columbia university press/ 2014
- _ ***Avicenna and the Aristotelian tradition***/ Brill/ 2014
- _ ***Avicenna in Medieval Hebrew translation***/ Berzin, Gabriella/ Brill/
2015
- _ ***Avicenna and the visionary Retica***/ Princeton University/ 2016
- _ ***Avicenna: Persian Philosopher and Scientist***/ Encyclopedia Britania/
2018